

VILNIAUS UNIVERSITETAS

AMBICINGAS DEŠIMTMETIS:

Lietuvos užsienio politika

2004–2014

Sudarytoja
Dovilė Jakniūnaitė

Vilniaus universiteto leidykla
VILNIUS 2015

UDK 327(474.5)(091)"20"

Am19

Apsvarstė ir rekomendavo išleisti
Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir
politikos mokslų instituto taryba
(2015 m. sausio 5 d., protokolas Nr. T-2015-01)

Recenzavo:

Prof. Jūratė Novagrockienė
(Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija)

Doc. Andžej Pukšto
(Vytauto Didžiojo universitetas)

Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba
(sutarties Nr. MIP-012/2013)

Viršelyje – Kirilo Čachovskio nuotrauka iš Lietuvos pirmininkavimo
ES Tarybai atidarymo ceremonijos Vilniaus universiteto kieme,
2013 m. liepos 5 d.

ISBN 978-609-459-458-8

- © Straipsnių autoriai: Karolis Aleksa, Valentinas Beržiūnas,
Dovilė Jakniūnaitė, Tomas Janeliūnas, Diana Jurgelevičiūtė,
Justinas Lingevičius, Raimonda Miglinaitė, Arūnas Molis,
Inga Stanytė-Toločkienė, Tomas Vaišnoras,
Galina Vaščenkaitė, Ramūnas Vilpišauskas, 2015
- © Vilniaus universitetas, 2015

TURINYS

I v a d a s

Kaip kalbėsime apie 2004–2014 m. Lietuvos užsienio politiką?	7
<i>Dovilė Jakniūnaitė</i>	

1 d a l i s

Apibrėžtys ir kontekstai

Lietuvos užsienio politikos tyrimai iki 2004 m.	32
<i>Valentinas Beržiūnas</i>	
Lietuvos tarptautinis subjektiškumas: kokia mažoji valstybė?	49
<i>Diana Jurgelevičiūtė</i>	
Tapatybinės įtampos: Michailo Golovatovo paleidimo atvejis	75
<i>Justinas Lingevičius</i>	

2 d a l i s

Kaimyniniai santykiai

Santykiai su Rusija: dešimt nestabilaus stabilumo metų	100
<i>Dovilė Jakniūnaitė</i>	
Lietuvos ir Lenkijos strateginė partnerystė: retorinė mirtis ir praktinis gyvenimas	127
<i>Galina Vaščenkaitė</i>	
Lietuva ir Baltarusija: pusiausvyros paieškos	171
<i>Tomas Janeliūnas</i>	
Santykiai su Latvija bei Estija ir Baltijos šalių bendradarbiavimas	209
<i>Valentinas Beržiūnas</i>	
Šiaurės šalys Lietuvos užsienio politikoje	228
<i>Karolis Aleksa</i>	

3 d a l i s

Tarptautinėse institucijose

Lietuvos Europos politika: prioritetai ir jų (ne)įgyvendinimas <i>Ramūnas Vilpišauskas</i>	260
Lietuva ir ES Rytų politika: tarp permainų ir tęstinumo <i>Inga Stanytė-Toločkienė</i>	291
Išorinė bendroji ES energetikos politika ir Lietuvos interesai <i>Arūnas Molis, Tomas Vaišnoras</i>	319
Lietuvos galios šaltiniai: veikla tarptautinėse organizacijose <i>Tomas Janeliūnas, Raimonda Miglinaitė</i>	350

4 d a l i s

Saugumo paieškos

Saugumo sampratos kaita: nesaugumas didėjant saugumui <i>Diana Jurgelevičiūtė</i>	388
Lietuvos gynybos ir saugumo politika <i>Karolis Aleksa</i>	409
Santykių su JAV dilemos: kas mainais už saugumą? <i>Diana Jurgelevičiūtė</i>	441
Svarbiausi Lietuvos vidaus ir užsienio politikos įvykiai 2004–2014 m.	468
Pagrindinės vartojamos santrumpos	477
Pagrindinė literatūra	479
An Ambitious Decade: Lithuanian Foreign Policy 2004–2014. <i>Summary</i>	494
Apie autoreis ir autorius	501

LIETUVA IR RUSIJA: DEŠIMT NESTABILIAUS STABILUMO METŲ

DOVILĖ JAKNIŪNAITĖ

Santykiai su Rusija yra problemiškesni iš visų Lietuvos dvišalių santykių. Jie kėlė ir tebekelia daug viešų diskusijų, motyvuoja visą Lietuvos užsienio politiką – tiek jos strategiją, tiek kasdienes sprendimus. Tačiau vertinti ir analizuoti santykių dešimtmetį nėra didelis iššūkis: ryškesnių pokyčių nebūta (nors idėjų ir netgi bandymų jų siekti pasitaikė), neatsirado naujų klausimų, dėl kurių būtų nesutariama (tiesa, jų ir nesumažėjo), šalių požiūris vienos į kitą irgi nepasikeitė. Rusija ir toliau Lietuvai išlieka nedraugiškiausia kaimynė, daugiausiai nerimo teikianti valstybė, kuria sunku pasitikėti.

Tad atliekant analizę tikslingiausias toks klausimas: kaip per dešimtmetį išliko dvišalių santykių įtampa? Net jeigu santykiams apibūdinti uždedame „stabilumo“ etiketę, klausimas apie konkrečias politines praktikas lieka aktualus – būtent jomis yra įgalinama, įtvirtinama stabili santykių struktūra. Tokioms politinėms praktikoms, atkreipiant dėmesį ir į bandymus jas keisti, ir skiriamas dėmesys šiame straipsnyje.

Iš pradžių, išanalizavus iki 2004 m. atliktus dvišalių santykių tyrimus, išryškintos pagrindinės santykius apibrėžusios temos. Antrajame skyriuje identifikuojami esminiai 2004–2014 m. dešimtmečio įvykiai, per kuriuos ir išryškėja, kokiomis praktikomis yra stabilizuojami santykiai. Toliau koncentruojamasi į istorijos ir energetikos ašį ir į Rusijos vaizdinio Lietuvoje analizę. Šiuose abiejuose skyriuose siekiama įvertinti pagrindinio struktūrinio institucinio pokyčio – narystės ES ir NATO – poveikį santykiams, parodoma, kuria prasme apie Lietuvos ir Rusijos santykius galima kalbėti kaip apie nestabiliai stabilus.

Santykiai kaip analizės objektas ir problema

Lietuvos ir Rusijos santykius iki 2004 m. išsamiausiai ir plačiausiai yra nagrinėjęs Gediminas Vitkus¹: pirmuosius penkiolika nepriklausomybės metų jis analizavo atskleisdamas pagrindines problemas – derybas dėl kariuomenės išvedimo, karinio tranzito į ir iš Kaliningrado klausimus, ginčus dėl NATO plėtros ir pan. Pabrėždamas santykių prastumą, jis kartu buvo itin skeptiškas dėl galimybės „normalizuoti“ dvišalius santykius, mat jau tuo metu buvo sunku teigti, kad Rusija kaip pagrindinė Lietuvos saugumo grėsmė gali išnykti iš Lietuvos politinės sąmonės ir politinių praktikų. Vienintelė išeitis, kurią siūlė Vitkus, tokia: Lietuva, būdama maža valstybė, kaip ir visos mažos valstybės dabartinėje tarptautinėje politikoje, savo tikslų turėtų siekti pasitelkdama tarptautinę paramą. Kitaip tariant, dvišalius santykius siūlyta internacionalizuoti – analizė rodė, kad tik toks būdas iki tol atnešdavo daugiau mažiau sėkmingų rezultatų².

Kita reikšmingų tyrimų dalis buvo vadinamieji „kaliningradistikos“³ tyrimai, siekę atskleisti Rusijos Federacijos Kaliningrado srities vaidmenį Lietuvai, analizavę konkrečias problemas, kilusias dėl šio anklavo egzistavimo, svarstę bendradarbiavimo perspektyvas ir projektus bei vertinę ekonominės integracijos galimybes⁴. Tiesa, santykiai su Kaliningradu ne iš karto traktuoti kaip saugumo iššūkis (nepaisant 1993–1995 m. intensyvių ir sunkių derybų dėl karinio tranzito suregulavimo)⁵ – daugiau mąstyta apie ekonominį bendradarbiavimą ir interesus. Saugumo

1 Gediminas Vitkus, *Diplomatinė aporija: tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006; Gediminas Vitkus, „Lietuvos ir Rusijos santykiai 1990–1996 metais“, *Politologija* 9, 1997, p. 56–105; Gediminas Vitkus, „High Time for Reflection: 15 Years of Lithuanian–Russian Relations“, *Lithuanian Foreign Policy Review* 17, 2006, p. 140–150.

2 Taip pat žr.: Dovilė Jakniūnaitė, „Studija apie Lietuvos ir Rusijos santykius, arba kodėl mes dar ilgai neturėsime 'normalių' santykių su Rusija“ [rec.: Gediminas Vitkus, *Diplomatinė aporija: tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva*], *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1, 2008, p. 134–138.

3 Raimundas Lopata, „Naujausias kaliningradistikos apžvalga“, *Politologija* 25, 2002, p. 95–103.

4 Raimundas Lopata, Vladas Sirutavičius, „Lithuania and the Kaliningrad Oblast: A Clearer Frame for Cooperation“, *Lithuanian Foreign Policy Review* 3, 1999, p. 51–66.

5 Česlovas Laurinavičius, Raimundas Lopata, Vladas Sirutavičius, „Rusijos Federacijos karinis tranzitas per Lietuvos Respublikos teritoriją“, *Politologija* 28, 2002, p. 1–33.

klausimu regionas tampa artėjant ES narystei: Kaliningradas pradedamas laikyti Rusijos užsienio politikos įrankiu, kuriuo siekiama trukdyti integraciniam procesams⁶; klausimas analizuojamas ne Lietuvos ir Rusijos, o ES ir Rusijos santykių kontekste, dažniausiai apibendrinant, kad Rusijos vidaus politiniai sprendimai turi lemti srities plėtros perspektyvas⁷. Analizuojant šiuos sprendimus, prieita prie išvados, kad Rusija sritį pavertė „geopolitine įkaite“ – viena vertus, pabrėždama jos ypatingumą, kita vertus, neleidždama šiam ypatingumui būti realizuotam praktiškai⁸.

Trečiasis svarbus tyrimų laukas – užsienio politikos ir tapatybės tyrimai, kuriuose atskleidžiamas Rusijos vaidmuo Lietuvos politiniame diskurse, susijusiam su valstybe bei regionu, ir užsienio politikos sprendimuose. Šie tyrimai paaiškina, kaip Lietuvos užsienio politiką apibrėžia suvereniteto ir integracinė dilemos, t. y. rodoma, kaip savo antirytiškumą (antirusiškumą) Lietuva bando transformuoti į provakarietiškumą, tačiau, net ir turėdama tokį tikslą, nenori atsisakyti tradicinės tautinės valstybės idealo ir paradigmos, besiremiančios aiškaus, tikro ir nekintančio priešų – Rusijos – vaizdiniu⁹.

Būta keleto bandymų analizuoti Rusiją ir jos politiką Lietuvos bei kitų Baltijos valstybių atžvilgiu. 2007 m. savo monografijoje siekiau

6 Vladas Sirutavičius, Inga Stanytė-Toločkienė, „Rusijos Federacijos Kaliningrado srities strateginė reikšmė“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2003, p. 171–200.

7 Pertti Joenniemi, Raimundas Lopata, Vladas Sirutavičius, Ramūnas Vilpišauskas (eds.), *Lithuanian Foreign Policy Review 6* (Supplement: *Impact Assessment of Lithuania's Integration into the EU on Relations between Lithuania and Kaliningrad Oblast of the Russian Federation*), 2000; Inga Stanytė-Toločkienė, „Kaliningrado sritis ES plėtros požūriū“, *Politologija* 22, 2001, p. 26–68.

8 Raimundas Lopata, „Geopolitinis įkaitas: Rusijos Federacijos Kaliningrado (Karaliaučiaus) srities atvejis“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2003*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004, p. 177–192.

9 Gražina Miniutaitė, *The Security Policy of Lithuania and the "Integration Dilemma"*, *COPRI Working Papers* 5, Copenhagen: Copenhagen Peace Research Institute, 2000; Gražina Miniutaitė, Hans Mouritzen (ed.), *Bordering Russia: Theory and Prospects for Europe's Baltic Rim*, London: Ashgate, 1998, p. 165–193; Gražina Miniutaitė, Dovilė Jakniūnaitė, „Lietuvos saugumo politika ir identitetas šiuolaikinių saugumo studijų požūriū“, *Politologija* 23, 2001, p. 21–43; Gražina Miniutaitė, „Convergent Geography and Divergent Identities: A Decade of Transformation in the Baltic States“, *Cambridge Review of International Affairs* 16(2), 2003, p. 209–222.

suprasti Rusijos požiūrį į Baltijos valstybes (įskaitant ir Lietuvą), analizuodama jos kaimynystės sampratą¹⁰, – teko padaryti pesimistišką išvadą, kad Rusija neturi aiškaus savo sienų, taigi ir teritorijos, suvokimo ir tai lemia ekspansionistinę gan agresyvią, bet kartu ir ne itin artikuliuotą politiką vakarinės kaimynystės atžvilgiu. Laurinavičius ir kiti, naudodamiesi geopolitinių kodų teorija, teigė, kad Rusijos ekspansyvumas užfiksuotas jos geopolitinėje padėtyje ir dėl istorinių sąlygų, tad ji „dar ilgai kels potencialią grėsmę“ – tai nuolatos teks iš naujo įvertinti ir „imtis priemonių joms [grėsmėms – D. J.] neutralizuoti“¹¹.

Iki 2004 m. taip pat šiek tiek aprašyti ekonominiai santykiai, džiaugtasi jų gerėjimu (atsižvelgiant į prekybą, tranzito apimtis ir pan.)¹², vertinta, kaip juos galėtų paveikti ES plėtra, atkreipiant dėmesį, jog didžiausias pokytis turėtų būti padidėjusi Lietuvos derybinė galia – dalis santykių, ypač ekonominių, būsia perkelti į ES lygmenį¹³. 2000-aisiais pradėta kreipti dėmesį ir į energetinio saugumo klausimus, neatsiejamus nuo Rusijos bandymų didinti savo vaidmenį kaimyninių valstybių energetikos sektoriuose, ir su jais susijusius saugumo iššūkius¹⁴.

Keli Rusijos ekspertai specialiaame žurnalo *Lithuanian Foreign Policy Review* 2000 m. numeryje sutelkė dėmesį į dvišalių santykių problematiką. Bandydami paaiškinti Rusijos požiūrį, jie itin pabrėžė, kokių didelių iššūkių santykiams kelia ES ir ypač NATO plėtra, aptarė Lietuvos „politikavimą“; ypač piktintasi tuomet dar nauju įstatymu dėl sovietų okupacijos

10 Dovidė Jakniūnaitė, *Kur prasideda ir baigiasi Rusija: kaimynystė tarptautinėje politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.

11 Česlovas Laurinavičius, Egidijus Motieka, Nortautas Statkus, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, p. 340.

12 Gediminas Miškinis, „Economic and Commercial Relations Between Lithuania and Russia“, *Lithuanian Foreign Policy Review* 6, 2000, p. 87–99; Kazimiera Prunskienė, „Prospects for Economic Relations between Lithuania and Russia“, *Lithuanian Foreign Policy Review* 6, p. 205–212.

13 Ramūnas Vilpišauskas, „Lithuanian–Russian Economic Relations in the Context of Lithuania’s EU–Membership Process“, *Lithuanian Foreign Policy Review* 5, 2000, p. 91–142.

14 Žr., pvz., Živilė Šatūnienė, „Lietuvos energetinė (ne)priklausomybė ir šalies saugumas“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2003*, p. 233–251; taip pat: Keith C. Smith, *Russian Energy Politics in the Baltics, Poland, and Ukraine: A New Stealth Imperialism?*, Washington, D. C.: Center for Strategic and International Studies, 2004.

žalos atlyginimo, dažnai bekompromise Lietuvos politika (nors ir kliautasi abiejų pusių geranoriškumu)¹⁵. Tačiau šiuose tekstuose neatlikta išsami santykių analizė – tai veikia nuomonės jų klausimu.

Po 2004 m. bendrų ir išsamesnių Lietuvos ir Rusijos santykių tyrimų kol kas negausu. Pirminį beveik viso nepriklausomybės laikotarpio apibendrinimą esu atlikusi kartu su Ramūnu Vilpišausku, tačiau dėl ilgo jame analizuojamo istorinio laikotarpio patiems naujausiems laikams vietos buvo nedaug¹⁶. Nepaisant apibendrinamųjų tyrimų negausos po 2004 m., dvišaliai santykiai nagrinėjami buvo, tikrai konkretesniais aspektais: atliekant tapatybių analizę, diskutuojant dėl energetinio saugumo, atminties politikos analizės kontekste, taip pat – analizuojant ES klausimus, aktualius Rusijai. Šių tyrimų įžvalgomis naudojama aptariant konkrečias šio straipsnio temas.

Tyrimus, kur analizuoti dvišaliai santykiai bei Lietuvos ir Rusijos elgesys iki 2004 m., galima apibendrinti taip: a) retai kada santykiai laikomi draugiškais ar kalbama apie bendradarbiavimą (išskyrus kelias rusų ekspertų interpretacijas), retai kada tikimasi, jog jie galėtų gerėti; b) aiškiai suvokiami šalių dydžių skirtumai ir iš to kylanti asimetrija, todėl numatoma arba tikimasi, jog santykius pakeis būsima narystė tarptautinėse organizacijose: viena vertus, Rusija „susitaikys“ su Lietuvos naryste NATO, kita vertus, ES leis pagerinti Lietuvos derybines pozicijas (kaip tai iš dalies parodė ir derybos dėl Kaliningrado civilinio tranzito bei vizų režimo); c) Rusija laikoma (ir elito, ir analitik(i)ų) pagrindine saugumo grėsme – tiek per istorines analogijas, tiek vertinant jos užsienio bei vidaus politiką ir pareiškimus; d) Rusija yra pagrindinis priešiškas Kitas – ji vaidina svarbų vaidmenį vidaus politinėse diskusijose ir praktikoje.

15 Dmitri Trenin, „Russian–Lithuanian Relations: Will the Success Story Last?“, *Lithuanian Foreign Policy Review* 6, p. 71–78; Arkady Moshe, „Russia–Lithuania: Preserving Interaction“, *Lithuanian Foreign Policy Review* 6, p. 79–86; Aleksandr Avdeev, „Russian–Lithuanian Relations: An Overview“, *Lithuanian Foreign Policy Review* 6, p. 27–33; Genady Kretinin, „The Russian–Lithuanian Relationship: The Regional Aspect“, *Lithuanian Foreign Policy Review* 6, p. 107–117; taip pat žr.: Leonid Karabeshkin, „The American Factor in Russian–Lithuanian Relations“, *Lithuanian Foreign Policy Review* 11–12, 2003, p. 100–107.

16 Довиле Якниūнайте, Рамунас Вильпишаускас, „Литовско-российские отношения в 1991–2011 годах“, *Восточная Европа. Перспективы* 1–2, 2012, p. 165–179.

Toliau straipsnyje, vertinant laikotarpį po 2004 m., atsispiriama nuo šių keturių nuomonių ir klausiama:

- 1) Jei ir toliau nėra galimybių kalbėti apie santykių gerėjimą, kaip apskritai įmanomi tolesni dvišaliai santykiai (jų plėtra)?
- 2) Kaip santykių asimetriją veikia narystė ES ir NATO?
- 3) Kokia yra Rusija ir kiek jos esama Lietuvos vidaus politikoje?

Dešimtmetį apibrėžę įvykiai

Pirmas žingsnis, analizuojant dvišalių Lietuvos ir Rusijos santykių dešimtmetį, – nurodyti pagrindinius įvykius, reiškinius, per kuriuos tie santykiai nusakomi. O dešimtmetis prasidėjo optimistiškai. Po gana įtempto 2001–2003 m. laikotarpio, kai Rusija atvirai priešinosi Baltijos valstybių narystei NATO (integracija į ES Rusijos politikams kėlė mažiau nerimo)¹⁷, 2004-ieji prasidėjo gana ramiai: Lietuvoje ruošiasi narystei, Rusijoje – prezidento rinkimams. Be to, Lietuvoje, o ir kitose Baltijos valstybėse, buvo paplitusi nuostata, kad po euroatlantinės integracijos santykiai su Rusija turės keistis, gerėti, bus galima rasti konstruktyvių Rusijos ir ES bendradarbiavimo formų¹⁸. Tai buvo matyti ir 2004 m. gegužės 1 d. Seimo priimtoje rezoliucijoje dėl LR užsienio politikos kryptių, kur tarp siekinių įrašytas ir šis: „aktyviai dalyvauti formuojant abipusiai naudingą Europos Sąjungos ir Rusijos partnerystę“, arba, Antano Valionio žodžiais, pasakytais Lietuvoje reziduojantiems diplomatomams:

Mūsų tikslas – [...] visos Rusijos – atvirumas euroatlantiniam bendradarbiavimui [...] [B]ūtina skatinti Europos Sąjungos ir NATO dialogą su Rusija ir aktyviai jame dalyvauti. Šis dialogas naudingas Lietuvai, tik jis turi būti skaidrus ir remtis bendromis vertybėmis. Šioje srityje turime tęsti pragmatišką ir atsargią kaimynystės politiką.¹⁹

17 Plačiau apie tai: Dovilė Jakniūnaitė, *op. cit.*

18 Piret Ehin, Eiki Berg, „Incompatible Identities? Baltic–Russian Relations and the EU as an Arena for Identity Conflict“, in: *Identity and Foreign Policy: Baltic-Russian Relations and European Integration*, eds. Eiki Berg, Piret Ehin, London: Ashgate, 2009, p. 1–14.

19 „Užsienio reikalų ministro Antano Valionio kalba LR diplomatinėse atstovybių vadovams“, *Naujienos*, LR užsienio reikalų ministerijos interneto svetainė, 2004-07-07 ([http://www.urm.lt/default/lt/naujienos/uzsienio-reikalu-ministro-antano-valionio-kalba-lr-diplomatiniu-atstovybiu-vadovams_1;žiūrėta 2014-03-21](http://www.urm.lt/default/lt/naujienos/uzsienio-reikalu-ministro-antano-valionio-kalba-lr-diplomatiniu-atstovybiu-vadovams_1;žiūrėta%202014-03-21)).

Panaši mintis apie Rusijos įtraukimą į bendradarbiavimą su ES ir NATO – žinoma, remiantis bendromis vertybėmis – kartojosi ir politinių partijų susitarime dėl užsienio politikos²⁰.

Bendradarbiavimo su Rusija plėtros skatinimo idėjas gana greitai neutralizavo 2004 m. pab. vykę prezidento rinkimai Ukrainoje, ginčai ir nesutarimai dėl jų skaidrumo, vėliau virtę Oranžine revoliucija. Šiuose įvykiuose dalyvavo ir LR Prezidentas Valdas Adamkus, vasarą pradėjęs eiti antrąją kadenciją²¹. Sulig jo aktyvumu Lietuvos užsienio politikoje prasidėjo dar vienas gana atviros konfrontacijos su Rusija laikotarpis, kuris taip pat neatsiejamas nuo įsitraukimo į Rytų kaimynystės politiką ir regiono valstybių palaikymo, skatinimo integruotis į Vakarų²². 2005 m. pr. viešos diskusijos, ar verta Lietuvos Prezidentui važiuoti į Maskvą dalyvauti pergalės prieš nacistinę Vokietiją iškilmėse (nuspręsta nevažiuoti), irgi parodė, kaip beveik neįmanoma kalbėti apie jokių ryžtingesnių santykių su Rusija gerinimą²³. Ginčai dar syki atskleidė, kokiu mastu istorijos politika yra tapusi neatsiejama dvišalių santykių dalimi ir kaip smarkiai nesuderinamos yra abiejų šalių istorijos versijos.

Be abejo, agresyvi Rusijos užsienio politika, jos vidaus valdymo problemos bei siekiai centralizuoti politinį režimą irgi nesuteikė pagrindo viltis geresnių santykių. Didelį įspūdį tiek Lietuvos, tiek VRE regiono politikams padarė ir 2005 m. balandį Rusijos Federacijos Prezidento Vladimiro Putino ištarti žodžiai apie Sovietų Sąjungos žlugimą kaip didžiausią

20 Politinių partijų susitarimas dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių 2004–2008 m., *Lietuvos politinių partijų pareiškimai ir susitarimai*, LR Seimo interneto svetainė, 2004-10-05 (http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5042&p_d=62149&p_k=1; žiūrėta 2014-10-01).

21 Kartu su Lenkijos Prezidentu Aleksandru Kwaśniewskiu prisidėjo tarpininkaudamas sprendžiant Ukrainos prezidento rinkimų krizę. Žr. „Nuopelnai už derybų sėkmę – Lenkijos vadovui, teigia V. Adamkus“, Delfi.lt (ELTA, BNS), 2004-11-27 (www.delfi.lt/news/daily/world/nuopelnai-uz-derybu-sekme-lenkijos-vadovui-teigia-vadamkus.d?id=5551685; žiūrėta 2014-12-12).

22 Apie Lietuvos Rytų politiką plačiau žr. šios knygos straipsnį: Inga Stanytė-Toločkienė, „Lietuva ir ES Rytų politika: tarp permainų ir tęstinumo“ (p. 291–318).

23 Šias diskusijas plačiau nagrinėjo: Diana Jurgelevičiūtė, „Informacinis saugumas Lietuvoje: gegužės 9-osios problema ir Rusijos lėktuvo avarija“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2007, p. 241–259; Tomas Janeliūnas, „Gegužės 9-osios problema saugumizavimo teorijos ir komunikacinio saugumo požiūriu“, *Politologija* 38, 2005, p. 3–30.

geopolitinę XX a. katastrofą²⁴. Taip sakydamas, jis įtvirtino Rusijos ir Sovietų Sąjungos ryšį bei žodyną kalbėti apie sovietinę praeitį. Kartu gana aiškiai parodyta, jog Rusijoje suvokiama atsakomybė, tačiau ir ryžtamasi nekartoti katastrofos; kitaip tariant, sulig antrąja savo kadencija Putinas vis aiškiau ir tvirčiau formavo Rusijos kaip tvirtos, didžios ir pagarbos vertos šalies vaizdinį. Šias tendencijas, žinoma, užfiksavo dauguma Lietuvos užsienio politikos sprendėjų, be to, jas galima buvo matyti ir tiesiogiai – dvišaliuose santykiuose.

2006 m. Lietuvos ir Rusijos santykiai vystėsi naftos perdirkimo įmonės AB „Mažeikių nafta“²⁵ pardavimo kontekste. Rusija spaudė LR Vyriausybę parduoti akcijas jos įmonei „Lukoil“, argumentuodama, jog taip bus užtikrintas naftos tiekimas į Lietuvą. Vykstant deryboms, liepą sustabdytas naftos tiekimas naftotiekiu „Družba“. Nors oficialiai teigta, jog tai įvyko dėl avarijos, Lietuvoje tai interpretuota kaip Rusijos politinis spaudimas siunčiant „įrodymus“, jog įmonė be Rusijos nesugebės išsilaikyti²⁶. Galų gale metų pabaigoje AB „Mažeikių nafta“ bendrovės akcininku tapo Lenkijos koncernas „PKN Orlen“²⁷. 2006 m. įtampos dar kartą, ir ypač ryškiai, atskleidė kitą neatsiejamą dvišalių santykių aspektą – didžiulę Lietuvos priklausomybę nuo iš Rusijos gaunamų energetinių išteklių (naftos ir dujų) – ir dėl jo juntamą nuolatinį netikrumą bei pavojų, jog Rusija dėl politinių motyvų bus linkusi šia priklausomybe manipuliuoti. Netrukus 2006, 2007, 2009 m. dujų tiekimo krizės Ukrainoje (per šią šalį į Europą patenka didžioji dalis Rusijos dujų) baimes tik dar labiau sustiprino. Ši beveik visiškos priklausomybės situacija netrukus

24 Владимир Путин, „Послание Федеральному Собранию Российской Федерации 2005“, Президент России. Официальный сайт, 2005-04-25 (<http://kremlin.ru/text/appears/2005/04/87049.shtml>; 2014-07-12).

25 2009 m. rugsėjo 1 d. įmonė pakeitė pavadinimą į „ORLEN Lietuva“; šiame straipsnyje visur vartojamas senasis pavadinimas – „Mažeikių nafta“.

26 Naftos tiekimas naftotiekiu „Družba“ iki 2014 m. neatnaujintas.

27 Tiesa, pardavimas Lenkijos įmonei negali būti laikomas politiniu ar vien politiniu sprendimu: „PKN Orlen“ už „Mažeikių naftą“ pasiūlė dvigubai daugiau nei „Lukoil“. Spėjama, kad žemą „Lukoil“ siūlytą kainą lėmė tikėjimas, jog konkurentai atsitrauks, būdami netikri dėl naftos tiekimo (žr. Agnia Grigas, *The Politics of Energy and Memory Between the Baltic States and Russia*, London: Ashgate, 2013, p. 53).

tapo apibrėžiama kaip energetinio saugumo klausimas ir virto neatsiejamu bendros Lietuvos užsienio ir saugumo politikos dalimi²⁸.

Be to, 2006-ieji leido bene pirmą kartą aiškiau suvokti ir parodyti, kad Lietuva yra ES narė ir kad Lietuvos–Rusijos dvišaliai santykiai tapo Rusijos ir ES santykių dalimi. Viena vertus, tai reiškė, jog teks ir tenka derintis prie bendrų ES pozicijų; kita vertus, netrukus suvokta, kad galima dalyvauti tas pozicijas formuojant. Tais metais, derantis dėl naujo ES ir Rusijos Partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimo mandato, Lenkija nusprendė vetuoti derybas ir Lietuva jos veto palaikė, įtraukdama sąlygą, jog ES ir Rusijos bendradarbiavimas priklausys nuo to, kaip bus laikomasi bendrų demokratiškosios vertybių. Taip nerimas dėl dvišalių santykių pirmą kartą taip akivaizdžiai perkeltas į ES lygmenį. Ši santykių europeizacijos strategija paskui pradėta taikyti vis dažniau ir ypač pasiteisino energetikos politikos kontekste.

Tęsdama šią strategiją, 2008 m. balandį, dar kartą persvarstant 1997 m. ES ir Rusijos partnerystės susitarimą, derybas dėl naujos sutarties Lietuva susiejo su tokiais reikalavimais Rusijai: ši turinti atnaujinti naftos teikimą naftotiekiu „Družba“, išsipareigoti prisijungti prie ES Energetikos chartijos, spręsti išaldytus konfliktus Gruzijoje ir Moldovoje, pradėti teisinį bendradarbiavimą Medininkų ir Sausio 13-osios bylose bei padėti į Baltijos valstybes grįžtantiems tremtiniams. Šiuos reikalavimus įtraukus į derybų mandatą, Lietuva savo veto atsiėmė²⁹. Tiesa, dėl naujo partnerystės susitarimo iki 2014 m. taip ir nesusiderinta, tačiau Lietuva, demonstruodama nepasitikėjimą Rusija, neabejotinai atkreipė į save dėmesį ES lygmeniu. Ši pozicija nebuvo itin didelė naujiena, skeptiškumas Rusijos atžvilgiu jau nelabai ką ir stebino – dar 2007 m. vieno Europos tyrimų centro tyrėjai Lietuvą buvo pavadinę „naujojo šaltojo karo kare“³⁰.

28 Pirmą kartą priklausomybės nuo vieno energetinio šaltinio (t. y. Rusijos) grėsmė aiškiai įvardyta 2007 m. Nacionalinėje energetikos strategijoje: LR Seimo nutarimas Nr. X-1046 Dėl Nacionalinės energetikos strategijos patvirtinimo (2007-01-18), *Valstybės žinios* 11-430, 2007-01-26 (http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=291371; žiūrėta 2014-10-09).

29 Jūratė Damulytė, „P. Vaitiekūnas: pasiekta tai, ką buvo galima pasiekti“, *Delfi.lt*, 2008-05-27 (<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pvaitiekunas-pasiekta-tai-ka-buvo-galima-pasiekti.d?id=17185709>; žiūrėta 2012-12-01).

30 Mark Leonard, Nicu Popescu, *A Power Audit of EU-Russia Relations*, London: European Council on Foreign Relations, 2007 (http://ecfr.eu/content/entry/eu_russia_relations/; žiūrėta 2014-12-01).

Tačiau 2008 m. tapo reikšmingi dėl kitos priežasties: rugpjūtį įvyko Gruzijos ir Rusijos konfliktas, dėl kurio Gruzija *de facto* neteko dviejų savo regionų – Abchazijos ir Pietų Osetijos³¹. Spalį kitam ketverių metų ciklui buvo priimtas naujas Lietuvos politinių partijų susitarimas dėl užsienio politikos tikslų. Čia ryškus retorikos pokytis, aiškiai paveiktas įvykių Gruzijoje: teigiama, kad „po įvykusio konflikto Pietų Kaukaze būtina naujai ir išsamiai išanalizuoti susiklosčiusią geopolitinę situaciją regione ir Lietuvos saugumui ir užsienio politikai kylančius iššūkius“; tarp kitų užduočių (paibaigoje) paminėta, kad reikia „siekti efektyvesnės NATO, ES bei kitų tarptautinių organizacijų politikos Rusijos Federacijos atžvilgiu“, „siekti, kad į dabartinės Rusijos Federacijos valdžios vykdomos politikos keliamus iššūkius būtų tinkamai atsižvelgta ES ir NATO“³². Taigi vietoje idėjų apie *partnerystę, bendradarbiavimo skatinimą ar stiprinimą* atsiranda *efektyvumas*, t. y. nuo geranoriškos, optimistinės pozicijos pereinama apie neutralesnės, nauda ir atsargumu grįstos retorikos.

Tiesa, 2009 m. LR Prezidente tapusi Dalia Grybauskaitė per rinkimų kampaniją 2008 m. pab.–2009 m. pr. bei dalį pirmosios kadencijos kritikavo Lietuvos užsienio politikos posūkį į Rytus, kalbėjo apie pragmatiską ir konstruktyvią poziciją Rusijos atžvilgiu, kurią turėtų grįsti nacionaliniai interesai ir balansavimas:

Bet kurios šalies užsienio politikos tikslas – ginti savo šalies interesus, išlikti oriai ir pagarbiai elgtis su visais kaimynais. Kol kas Lietuva elgiasi kaip savimi nepasitikinti valstybė, mėgindama draugauti su vienais ir ignoruodama kitus. [...] Turiu galvoje mūsų Rytų politiką, buvusios sovietinės teritorijos politiką ir labai mažą dėmesį Vakarų Europai bei pačioms Europos Sąjungos šalims.³³

31 Plačiau apie konfliktą žr. *Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia* 1 [Report], 2009 (http://web.archive.org/web/20091007030130/http://www.ceiig.ch/pdf/IIFMCG_Volume_1.pdf; žiūrėta 2014-12-01).

32 Dėl 2008–2012 metų Lietuvos užsienio politikos principų, strateginių gairių ir tikslų, *Lietuvos politinių partijų pareiškimai ir susitarimai*, LR Seimo interneto svetainė, 2008-10-28 (http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5042&p_k=1; žiūrėta 2014-11-13).

33 „D. Grybauskaitė: „Esu grynakraujė lietuvė, vaikštau į bažnyčią ir turiu teisingų pažiūrų koncentratą“ [video], Lrytas.lt, 2009-03-04, (<http://www.lrytas.lt/-12361863721234408643-d-grybauskait%C4%97-esu-grynakrauj%C4%97-lietuv%C4%97-vaik%C5%A1tau-%C4%AF-ba%C5%BEny%C4%8Di%C4%85-ir-turiu-teising%C5%B3-pa%C5%BEi%C5%ABr%C5%B3-koncentrat%C4%85-video.htm>; žiūrėta 2014-10-11).

Kuri laiką Rusijos atžvilgiu aštresnių pasisakymų iš tiesų nebuvo, o ir Europoje bei JAV santykiai su Rusija gana greitai vėl normalizuoti (tiesa, Lietuva URM lygiu skeptiškai vertino Rusijos ir NATO santykių atnaujinimą 2009 m.). Grybauskaitė netgi nustebino nemažą dalį užsienio politikos stebėtojų, pati 2009 m. vasaros pabaigoje paskambindama tuometiniam Rusijos Prezidentui Dmitrijui Medvedevui (tai buvo pirmas oficialus dviejų vadovų pokalbis per aštuonerius metus nuo 2001 m.). Tiesa, apsiribota bendromis ir gana techninėmis temomis: pakalbėta apie vežėjų ir eksportuotojų problemas, aptartos „platesnės ekonominio bei kultūrinio šalių bendradarbiavimo perspektyvos“³⁴.

2010 m. įvyko dar du oficialūs susitikimai: su tuometiniu Rusijos premjeru Putinu vasarį Helsinkyje susitiko Grybauskaitė (susitarta „plėtoti konstruktyvų dialogą“³⁵), kovą Maskvoje – Lietuvos premjeras Andrius Kubilius (kalbėta apie energetiką³⁶ ir istorijos tyrimus³⁷, bet be jokių konkrečių susitarimų). Šiedu susitikimai parodė, kad šalių lyderiai neturi apie ką diskutuoti ir dėl ko tartis: arba apie problemas apskritai nekalbama, arba jos išsakomos pripažįstant, kad pozicijos skiriasi. Tad 2009–2010 m. jokie susitikimai nei pokalbiai ryškesnių santykių turinio pokyčių neatnešė. Nepaisant keleto užuominų apie galimą jų „atšilimą“, 2009 m. vasaros pabaigoje Rusija pradėjo trikdyti vežėjų darbą pasienyje, sutriko pieno eksportas³⁸. Vėliau analogiškų problemų pasienyje kildavo

34 „Geros kaimynystės santykių svarbą šalies vadovė telefonu aptarė su Rusijos Prezidentu“, *Pranešimai spaudai*, LR prezidentūros interneto svetainė, 2009-08-18 (http://www.president.lt/lt/spaudos_centras_392/pranesimai_spaudai/geros_kaimynystes_santykiu_svarba_salies_vadove_telefonu_aptare_su_rusijos_prezidentu.html); žiūrėta 2014-09-11).

35 „Gerų Lietuvos ir Rusijos santykių pagrindas – lygiavertis ir nediskriminacinis bendradarbiavimas“, *Pranešimai spaudai*, LR prezidentūros interneto svetainė, 2010-02-10 (http://www.president.lt/lt/spaudos_centras_392/pranesimai_spaudai/geru_lietuvos_ir_rusijos_santykiu_pagrindas_lygiavertis_ir_nediskriminacinis_bendradarbiavimas.html); žiūrėta 2014-08-12).

36 „Lietuvos ir Rusijos Premjerai susitiko po šešerių metų pertraukos“, *Darbo vizitai*, LR Vyriausybės interneto svetainė, 2010-03-26 (<http://www.lrv.lt/naujienos/darbo-vizitai/?nid=6462>); žiūrėta 2014-10-19).

37 „Lietuvos ir Rusijos premjerų susitikime – ir apie sąžiningų istorijos tyrinėjimų svarbą“, *Darbo vizitai*, LR Vyriausybės interneto svetainė, 2010-03-26 (<http://www.lrv.lt/naujienos/darbo-vizitai/?nid=6464>); žiūrėta 2014-12-11).

38 Živilė Dambrauskaitė, Laurynas Kasčiūnas, Vytautas Sirijos Gira, „Lietuvos ir Rusijos santykių krizė: pamokos, kurias būtina išmokti“, *Rytų Pulsas* 7(22), 2009-08-25 (<http://www.eesc.lt/uploads/news/id271/Rytu%20pulsas%207%20%2822%29.pdf>); žiūrėta 2014-12-12).

periodiškai, ryškesnės iš jų – 2013 m. ir 2014 m. rudenį (oficialiai visos – dėl techninių nesklaidumų).

Tad po 2010 m. jau tapo aišku, jog dvišaliai santykiai visgi nekis ir Lietuvos pozicija – tiek Prezidentės, tiek Užsienio reikalų ministerijos lygiu – nebus tokia jau skirtinga nuo Adamkaus laikų. Nors 2012 m. spalį Vyriausybės formavimo teisę perėmusi Lietuvos socialdemokratų partija prieš rinkimus deklaravo „perkrausianti santykius su Rusija ir žiūrėsianti į ateitį“³⁹, o jos paskirtas užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius teigė: „mes nebūsime Rusijos advokatai Europoje, bet negalime prisiimti ir prokuroro vaidmens. ‘Perkrovim[ą]’ [...] suprantu jokiū būdu ne kaip revoliuciją ar norą viską pakeisti, o būtent kaip natūralų sistemos ‘patikrinimą’⁴⁰, – nei sistemos perkrovimas, nei jos patikrinimas tais metais neįvyko.

2013 m. buvo skirti ruošimuisi pirmininkauti ES Tarybai, o antroji jų pusė – pačiam pirmininkavimui⁴¹. Svarbiausiu įvykiu turėjo tapti Vilniaus Rytų partnerystės vadovų susitikimas, kuriame, sėkmės atveju, turėjo būti pasirašytas Asociacijos susitarimas su Ukraina. Tačiau paskutinėmis dienomis prieš numatytą susitikimą (2013 m. lapkričio pab.) dokumento pasirašymą atšaukė tuometinis Ukrainos Prezidentas Viktoras Janukovyčius; po šio sprendimo Ukrainoje prasidėjo protestai, virtę tuo, kas vėliau pavadinta Euromaidanu, – protestais ne tiek dėl prezidento sprendimo, kiek prieš pačią valdžią. Rusija visais 2013 m. Ukrainos ir ES derybose buvo svarbi žaidėja: ji Ukrainą ir spaudė, ir viliojo nepasirašyti susitarimo ir prisijungti prie jos kuriamos Eurazijos sąjungos. 2014 m. įvykiai Ukrainoje, valdžios pasikeitimas, Janukovyčiaus pabėgimas iš šalies, Rusijos akimis, suteikė teisę kištis į Ukrainos reikalus – iš pradžių okupuojant Krymą, o paskui ir palaikant sukilėlius pietryčių Ukrainos regione.

39 „Lietuvos socialdemokratų partijos 2012 metų rinkimų į Lietuvos Respublikos Seimą programa“, *Programos*, Lietuvos socialdemokratų partijos interneto svetainė, 2012-08-25 (<http://lsdp.lt/apie-partija/programos>; žiūrėta 2014-11-18).

40 „Lietuvos užsienio politika 2013 m.: kryptis ta pati – iššūkiai nauji“, *Veidas.lt*, 2013-01-03 (<http://www.veidas.lt/lietuvos-uzsienio-politika-2013-m-kryptis-ta-pati-%E2%80%93-issukiai-nauji>; žiūrėta 2014-09-12).

41 Plačiau apie jį žr. šios knygos straipsnį: Ramūnas Vilpišauskas, „Lietuvos Europos politika: prioritetai ir jų (ne)įgyvendinimas“ (p. 260–290).

Dėl šių įvykių 2014 m. Lietuvoje ir Lietuvos politik(i)ų kritika Rusijai reikšta atvirai ir kategoriškai. 2014 m. kovą priimtame politinių partijų susitarime dėl užsienio, saugumo ir gynybos politikos strateginių gairių išreikštas susirūpinimas „dėl Rusijos agresyvios politikos keliamų iššūkių pasaulio, Europos ir ypač mūsų regiono saugumui“, pripažinta, kad „pagrindinis ir ilgametis užsienio politikos iššūkis – Rusijos revizionistinė politika Rytų ir Vidurio Europoje, kad iš šios Rusijos politikos kyla pagrindinės grėsmės Lietuvos nacionaliniam saugumui“⁴². Metų pabaigoje Grybauskaitė buvo dar kategoriškesnė, pavadindama Rusiją „terroristine valstybe“⁴³. 2014 m. taip pat intensyviau pradėta šnekėti apie karinę gynybą, diskutuota apie Rusijos užpuolimo tikimybes ir NATO įžadų tvirtumą agresijos atveju ginti Baltijos valstybes.

Tad dvišalių įvykių ir procesų apžvalga pateikia atsakymą į pirmąjį išsikeltą klausimą: kalbėti apie negerėjančius dvišalius santykius įmanoma nuolatos iš naujo nurodant pasikartojančias jau rutinizuotas problemas, atskleidžiant, kaip jos yra priskiriamos kuriai nors problemų kategorijai ir kaip jos patiems Lietuvos užsienio politikos veikėjams paaiškina Rusiją bei santykius su ja.

Santykių internacionalizavimo strategijos

Kaip jau minėta įvadinėje straipsnio dalyje, svarbiausias kontekstinis Lietuvos užsienio politikos pokytis po 2004 m. buvo institucinis: narystė ES ir NATO suteikė naujų apribojimų, tačiau kartu ir naujų įrankių, leidžiančių santykius su valstybėmis formuoti per daugiašalius forumus, naudojantis šių teikiamomis galimybėmis bei turima galia. Lietuva santykiuose su Rusija šią internacionalizavimo strategiją siekė nuolat išbandyti ir iš

42 „LR Seime atstovaujамų politinių partijų susitarimas dėl 2014–2020 metų Lietuvos Respublikos užsienio, saugumo ir gynybos politikos strateginių gairių“, *Strateginiai dokumentai*, LR krašto apsaugos ministerijos interneto svetainė, 2014-03-29 (<http://www.kam.lt/download/40874/partiju%20susitarimas%20del%20gynybos%202014-2020%20m.pdf>; žiūrėta 2014-12-01).

43 „D. Grybauskaitė: nesustabdžius teroristinės Rusijos, agresija gali išplisti“, Delfi.lt (BNS), 2014-11-20 (<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/d-grybauskaite-nesustabdzius-teroristines-rusijos-agresija-gali-isplisti.d?id=66447998>; žiūrėta 2014-12-12).

jos gauti kuo daugiau naudos. Šiame skyriuje atskleidžiama, kiek ir kada tokia strategija gali būti sėkminga, o tai daroma išsamiau analizuojant dvi pagrindines dvišalių santykių problemų grupes – energetikos sektorių ir istorijos politiką.

Lietuvos priklausomybė nuo Rusijos importuojant naftą ir dujas visą dešimtmetį buvo beveik absoliuti: uždarius IAE, visos dujos gaunamos iš Rusijos, apie pusė reikalingos elektros energijos taip pat ateina iš Baltarusijos ir Rusijos⁴⁴. Pačioje Rusijoje nuo 2000 m. pradėjo smarkiai ryškėti užsienio politikos ekonomizacija – tiek pabrėžiant šalies išorinių ekonominių interesų gynimą, tiek savo didžiąsias įmones (ypač energetikos) sykiu paverčiant užsienio politikos įrankiais⁴⁵. Nerimą dėl tiekimo iš Rusijos stabilumo stipriai didino ne tik naftos tiekimo sustabdymas dujotiekiu „Družba“, bet ir besikartojančios Ukrainos dujų tranzito į Europą krizės (2006, 2007, 2009). Be to, 2006–2010 m. patirtas „išorinis energetinis šokas“: dujų kaina 2005 m. nuo 85 JAV dolerių už tcm 2008 m. pakilo iki 345 JAV dolerių⁴⁶ – tai irgi buvo susiję ne tik su ekonomikos tendencijomis, bet ir su politiniais nesutarimais. Lietuva turėjo vieną ryškesnę kozirį – ji yra tranzito valstybė dujoms į Kaliningradą, tačiau net ir šias derybines galias smarkiai sumažino 2010 m. iš Rusijos į Vokietiją Baltijos jūra pradėtas tiesti dujotiekius „Nordstream“, kurio viena iš atšakų taip pat turėtų tiekti dujas anklavui. Stiprėjantis Lietuvos nerimas buvo matyti ir 2007 m. patvirtintoje Nacionalinėje energetikos strategijoje, kurioje jau pasakyta, jog priklausomybė nuo vieno dujų ir naftos tiekėjo – tai grėsmė šalies saugumui⁴⁷.

44 Plačiau apie tai žr. 2007 m. Nacionalinėje energetikos strategijoje ir Nacionalinėje energetinės nepriklausomybės strategijoje (patvirtinta LR Seimo nutarimu Nr. XI-2133, 2012-06-26 (http://www.enmin.lt/lt/uploads/energetines_nepriklausomybes_strategija.pdf; žiūrėta 2014-12-01)).

45 Apie tai vienas pirmųjų rašė: Janusz Bugajski, *Šaltoji taika: naujasis Rusijos imperializmas*, vertė Inita Tamošiūnienė, Rita Truskauskienė, Vilnius: Standartų spaustuvė, 2004.

46 Margarita M. Balmaceda, *The Politics of Energy Dependency: Ukraine, Belarus, and Lithuania Between Domestic Oligarchs and Russian Pressure*, Toronto: University of Toronto Press, 2013, p. 242.

47 LR Seimo nutarimas Nr. X-1046 Dėl Nacionalinės energetikos strategijos patvirtinimo (2007-01-18) (http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=291371; žiūrėta 2014-10-09).

Ši priklausomybė maždaug nuo 2008–2009 m. vis tvirčiau ir nuosekliau įvardijama kaip energetinio saugumo, t. y. ypatingos svarbos ir skubos, klausimas, kuris tapo vienu iš pagrindinių Lietuvos užsienio politikos uždavinių. Tarp priemonių nesaugumui mažinti buvo ir SGD terminalo Klaipėdoje statyba, ir planai statyti elektros tiltus su Švedija, su Lenkija, ir naujos atominės elektrinės statyba Visagine. Ne visi šie projektai tiesiogiai susiję su Rusija, tačiau pats energetinio saugumo klausimo iškėlimas ir jo sprendimas nuo jos neabejotinai neatsiejamas.

Pirmieji bandymai perkelti šiuos rūpesčius į ES lygmenį ir padidinti spaudimą Rusijai buvo susiję su „Mažeikių naftos“ pardavimo reikalais bei dujotiekiu „Družba“. Pavyzdžiui, paveiktas Lietuvos ir Lenkijos lobizmo, ES Prezidentas José Manuelis Barroso klausimą dėl naftos tiekimo „Mažeikių naftai“ saugumo 2007 m. gegužę iškėlė ES ir Rusijos susitikime. Lietuvos veto ES ir Rusijos derybų mandatui 2008 m. balandį, apie kurį užsiminta ankstesniame skyriuje, irgi buvo pirmiausia susijęs su „Družbos“ neveikimu. Nors į nerimą atsižvelgta ir klausimas įtrauktas į derybinių klausimų sąrašą, jokių sprendimų ar susitarimų nesudaryta, o ir pačios ES ir Rusijos derybos nebuvo sėkmingos. Tačiau 2008 m. bandymas vetuoti tapo „lūžiniu“ momentu – darėsi vis akivaizdžiau, kad iš esmės Lietuva nebeturi jokių kitų svertų bandyti išlyginti dvišalius santykius kaip tik naudotis ES (o vėliau ir NATO – spaudimas jai dėl įsipareigojimų ginti Baltijos valstybes ir parengti gynybos planus nuo 2011–2012 m. suintensyvėjo).

Energetinių santykių su Rusija internacionalizacija (europeizacija) buvo sėkmingesnė ginčijantis ir konfliktuojant su dujų tiekėja „Gazprom“ (kaip minėta, nuo 2010 m. Lietuva tapo visiškai priklausoma nuo dujų importo iš Rusijos). Kartu 2009 m. viduryje Lietuvoje priimtas sprendimas siekti ES III energetinio paketo įgyvendinimo – visiškai atsieti tiekimą, tranzitą ir paskirstymą Lietuvos dujų sektoriuje, taigi – restruktūrizuoti Lietuvos dujų rinką, sumažinti „Gazprom“ įtaką (įmonei tai reiškė atsisakyti dujotiekio sistemos kontrolės Lietuvoje). Tiesmukai žiūrint, šio paketo įgyvendinimo detalės yra visiškai techninės, biurokratinės,

o ginčai susiję su vienos įmonės ir vienos valstybės komercinių interesų derinimu bei komercinių problemų sprendimu – tačiau dėl itin artimo „Gazprom“ ryšio su valdančiuoju Rusijos elitu, jo interesais, šis ginčas užėmė didelę dvišalių santykių dalį.

2011 m. sausį Lietuva pateikė formalų skundą EK dėl „Gazprom“ piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi. Tai paskatino 2012 m. rugsėjį EK pradėti platesnį tyrimą dėl to, ar „Gazprom“ nepažeidė antimonopolinių ES taisyklių⁴⁸. Be to, 2011 m. kovą karas su „Gazprom“ prasidėjo ir Lietuvos teismuose, ir tai paskatino „Gazprom“ apskųsti Lietuvos veiksmus Stokholmo arbitražo teismui, prašant uždrausti bylą nagrinėti Lietuvos teismams⁴⁹. 2012 m. spalį Lietuva pati inicijavo ieškinį prieš „Gazprom“ Stokholmo arbitraže⁵⁰. „Gazprom“ atsakas buvo gana griežtas: Lietuva negavo jokių nuolaidų už dujas ir 2013 m. už jas mokėjo daugiausiai iš ES šalių – 540 JAV dolerių už tcm⁵¹. Nesigilindama į bylinėjimosi detales (2014 m. pab. jos dar ne visos išspręstos), paminėsiu, jog 2014 m. įvyko Lietuvos dujų padalijimas ir „Gazprom“ buvo iš esmės priversta pasitraukti iš Lietuvos dujų paskirstymo sistemos. Spaudimas „Gazprom“ tęsiasi ir ES lygmeniu. Tad energetikos klausimų europeizavimas buvo tinkama strategija, o pagrindinis sėkmės veiksnys čia – tinkamas pasinaudojimas ES teisės aktais, reguliavimo taisyklėmis ir instituciniu žaidimu.

Istorijos politikos srityje buvo naudojama ir suveikė kiek kitokia strategija – šįkart partnerių ieškota ne ES institucijose, o tarp valstybių narių su panašiomis nuostatomis. Nesutarimai su Rusija dėl istorijos apima du

48 „Europos Komisija pradėjo tyrimą dėl galimo 'Gazprom' piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi“, Delfi.lt (Delfi, BNS, ELTA), 2012-09-04 (<http://www.delfi.lt/verslas/energetika/europos-komisija-pradejo-tyrima-del-galimo-gazprom-piktnaudziavimo-dominuojancia-padetimi.d?id=59447545>; žiūrėta 2014-09-01).

49 „'Gazprom' dėl Lietuvos veikslių kreipėsi į Stokholmo arbitražą“, Delfi.lt, 2011-06-14 (<http://www.delfi.lt/verslas/energetika/gazprom-del-lietuvos-veiksniu-kreipesi-i-stokholmo-arbitraza.d?id=46595377>; žiūrėta 2014-09-01).

50 Ginčas susijęs su 5 mlrd. litų permoka už „Gazprom“ dujas, tiekias į Lietuvą pagal atitinkamas sutartis: Ugnė Karaliūnaitė, „Lietuva inicijuoja ieškinį prieš 'Gazprom'“, Delfi.lt, 2012-10-03 (<http://www.delfi.lt/verslas/energetika/lietuva-inicijuoja-ieskini-pries-gazprom.d?id=59642127>; žiūrėta 2014-12-03).

51 Margarita M. Balmaceda, *op. cit.*, p. 253.

pagrindinius klausimus: 1) sovietinės okupacijos pripažinimas ir jos žalos atlyginimas; 2) stalinizmo nusikaltimų ir sovietinės simbolikos pasmerkimas⁵². Pirmuoju klausimu internacionalizacija nebuvo sėkminga, tuo tarpu antrasis, prisijungus prie tinkamos koalicijos, buvo sprendžiamas palankiai Lietuvai – nors sėkmė vien simbolinė.

Nesutarimo dėl okupacijos ir jos žalos įvertinimo esmė aiški. Lietuvos pozicija tokia: 1940 m. įvyko Lietuvos okupacija, kurią vykdė Sovietų Sąjunga; už šį faktą turi būti atsiprašyta ir finansiškai kompensuota. Okupacijos ir žalos atlyginimo klausimas politinėje darbotvarkėje atsirado beveik iš karto paskelbus nepriklausomybę ir buvo įtvirtintas 1992 m. birželio 14 d. įvykusių referendumu „Dėl buvusios SSSR kariuomenės, dabar priklausančios Rusijos Federacijai, besąlygiško ir neatidėliotino išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos 1992 m. ir padarytos žalos Lietuvai atlyginimo“ – šiai nuostatai pritarė beveik 69 proc. balsavusiųjų⁵³. Problemą dar bandyta kelti derantis su Rusija dėl kariuomenės išvedimo, tačiau nesėkmingai. Vėliau šis klausimas retai kada tapdavo politinės darbotvarkės dalimi. Tačiau 2000 m. birželio 13 d. Vytauto Landsbergio iniciatyva LR Seimas priėmė įstatymą dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo⁵⁴, kuriuo LR Vyriausybė įpareigota apskaičiuoti žalą ir pradėti derybas dėl jos su Rusija.

52 Čia taip pat vertėtų įtraukti ir trukdžius sprendžiant Sausio 13-osios ir Medininkų bylas. Ryškiausia atvejo analizė pateikta šios knygos straipsnyje: Justinas Lingevičius, „Tapatybinės įtampos: Michailo Golovatovo paleidimo atvejis“ (p. 75–98).

53 Žr.: Lietuvos Respublikos rinkiminės komisijos nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos referendumo ‘Dėl buvusios SSSR kariuomenės, dabar priklausančios Rusijos Federacijai, besąlygiško ir neatidėliotino išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos 1992 m. ir padarytos žalos Lietuvai atlyginimo‘“, LR Vyriausiosios rinkimų komisijos interneto svetainė, 1992-06-14 (http://www.vrk.lt/documents/10180/432567/2376_delrusiojokariuomenesisvedimo19920614v1.pdf/c40f6dbe-8c39-4b7a-b7f6-bc240c6092dd; žiūrėta 2012-12-01).

54 LR įstatymas Nr. VIII-1727 Dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo, LR Seimo interneto svetainė, 2000-06-13 (<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.03410B6A865C>; žiūrėta 2012-12-12). Šio įstatymo 2-ojo straipsnio 3 ir 4 punktai numatė, kad Vyriausybė: „iki 2000 m. lapkričio 1 d. kreipiasi į Rusijos Federaciją dėl SSRS okupacijos metu padarytos žalos atlyginimo, kartu pateikdama šios žalos skaičiavimus, taip pat apie tai informuoja Jungtinių Tautų Organizaciją, Europos Tarybą ir Europos Sąjungą bei nuolatos siekia šių tarptautinių organizacijų ir jų valstybių narių paramos sprendžiant SSRS okupacijos žalos atlyginimo Lietuvai klausimus“ bei „inicijuoja derybas ir nuolatos siekia, kad Rusijos Federacija atlygintų Lietuvos žmonėms ir Lietuvos valstybei SSRS okupacijos padarytą žalą“.

Nors biurokratinis lygmeniu procesas tęsėsi (pateikti žalos skaičiavimai, klausimas keltas dvišaliuose susitikimuose), tačiau politikai jį ne itin eskalavo: Lietuvos socialdemokratų partija šios problemos apskritai vengė; ginčai dėl okupacijos klausimo suintensyvėjo diskutuojant dėl Adamkaus (ne)vykimo į Maskvą; klausimą taip pat, būdama opozicijoje, keldavo Tėvynės sąjunga. Kita vertus, tapusi valdančiosios koalicijos dalimi 2008 m., ši partija tik kadencijos pabaigoje prisiminė okupacijos žalos atlyginimo problemą⁵⁵.

Rusijos požiūriu, kalbos apie kompensacijas ir okupaciją – tai tik bandymas kurti keblius santykius, nes, pasak jos, Lietuva buvo ne SSRS okupuota, o inkorporuota į jos sudėtį, be to, tai esą nebuvęs vienašalis sprendimas. Atmetami bet kokie bandymai diskutuoti, nes Rusijai tai klausimas, kurį reikia pašalinti tiek iš viešos, tiek iš ekspertinės darbotvarkės. Poziciją iliustruoja Putino dar 2005 m. ištarti žodžiai: „Prisiminkime 1989 m. Liaudies deputatų kongreso rezoliuciją, kur juodu ant balto parašyta, jog Liaudies deputatų kongresas smerkia Molotovo–Ribbentropo paktą ir pripažįsta jį esant neteisėtą. Šis paktas neperteikė Sovietų sąjungos žmonių nuomonės ir buvo asmeninis Stalino ir Hitlerio reikalas [...]. Šį klausimą laikome esant išspręstą“⁵⁶.

Okupacijos ir jos žalos įvertinimo klausimu šalių pozicijos yra priešingos, ir Lietuvai sunku sulaukti tarptautinio palaikymo: realių teisinių precedentų, kaip apie tai prasmingai kalbėti, nėra, be to, nei kitos buvusios sovietinės respublikos, nei Rytų bloko valstybės okupacijos žalos

55 „Kubilius: Okupacijos žalos atlyginimo klausimas turėtų tapti ES ir Rusijos dialogo dalimi“, Alfa.lt (BNS), 2012-07-17 (http://www.alfa.lt/straipsnis/15032663/Kubilius..okupacijos.zalos.atlyginimo.klausimas.turetu.tapti.ES.ir.Rusijos.dialogo.dalimi=2012-07-17_10-42/; žiūrėta 2014-09-10); Ugnė Karaliūnaitė, „A. Kubilius: Sovietų žalos atlyginimo gali tekti palaukti ir turime tam pasiruošti“, Delfi.lt, 2012-07-17 (<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/akubilius-sovietu-zalos-atlyginimo-gali-tekti-palaukti-ir-turime-tam-pasiruosti.d?id=59128571>; žiūrėta 2014-09-10).

56 „Press Statement and Responses to Questions Following the Russia-European Union Summit“, President of Russia, 2005-05-10 (http://www.in.mid.ru/Brp_4.nsf/arh/1F66A6A4BB7104DFC32570000218403?OpenDocument; žiūrėta 2014-12-13).

atlyginimo nereikalauja⁵⁷. Iš Rusijos šiuo klausimu taip pat neįmanoma tikėtis jokių nuolaidų, tad pastaraisiais metais klausimas yra tapęs labiau vidinių diskusijų, netgi „politikavimo“, objektu negu konstruktyviai sprendžiama problema.

Gerokai sėkmingesni buvo VRE valstybių (ypač Lenkijos, Čekijos, prie kurių prisidėjo ir Lietuvos atstovai) raginimai diskutuoti apie stalinizmo nusikaltimus siekiant, kad Josifo Stalino valdymo laikotarpis būtų kriminalizuotas ir kad to periodo nusikaltimų neigimas būtų prilyginamas nacistinių nusikaltimų neigimui. T. y. siekta, kad nacizmo ir stalinizmo nusikaltimai būtų vertinami vienodai, kad jie būtų oficialiai pasmerkti ES teisėje ir valstybių narių švietimo sistemose. Lietuva, žinoma, negali priimti išskirtinių nuopelnų už pasiekimus šioje srityje, tačiau šalies atstovai prisidėjo prie įvairių iniciatyvų. Pavyzdžiui, Landsbergis ir Emanuelis Zingeris prisijungė prie 2008 m. Prahos deklaracijos, pasiūliusios rugpjūčio 23 d. Europoje minėti stalinizmo ir nacizmo aukų atminimą, – pasiūlymas labai greitai sulaukė palaikymo EP⁵⁸. Tiesa, EK 2010 m. ataskaitoje „Totalitarinių režimų nusikaltimų Europoje atminimas“ konstatavo, kad valstybių narių požiūriai per daug skirtingi, kad būtų galima imtis teisėkūros ES lygiu⁵⁹. 2011 m. į ES Teisingumo ir vidaus reikalų tarybos išvadas buvo įtraukti su totalitarinių režimų įvykdytų nusikaltimų minėjimu susiję išpareigojimai: pasitelkus švietimo programas ir mokslinius

57 Daugiau šia tema galima skaityti: Diana Jurgelevičiūtė, „The Issue of Occupation in Lithuanian-Russian Relations: Information Security Aspects“, *Lithuanian Foreign Policy Review* 18, 2006, p. 56–82; Diana Jurgelevičiūtė, „Diskusijos dėl sovietinio paveldo – reikalavimas atlyginti okupacijos žalą Lietuvos vidaus ir užsienio politikoje“, in: Raimundas Lopata, Justinas Dementavičius, Alfonsas Eidintas, Bernardas Gailius, Alvydas Jokubaitis, Diana Jurgelevičiūtė, Simona Merkinaitė, Vytautas Radžvilas, Inga Vinogradnaitė, *Istorija kaip politinio mąstymo veiksnys*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 381–426.

58 „Declaration of the European Parliament on the Proclamation of 23 August as European Day of Remembrance for Victims of Stalinism and Nazism, P6_TA(2008)0439“, Brussels: European Parliament, 2008-09-23 (<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0439+0+DOC+XML+V0//EN>; žiūrėta 2014-12-13).

59 „Report from the Commission to the European Parliament and to the Council ‘The Memory of the Crimes Committed by Totalitarian Regimes in Europe’“, Brussels: European Commission, 2010-12-22 (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0783:FIN:EN:PDF>; žiūrėta 2014-12-13).

tyrimus, įtvirtinti totalitarinių režimų aukų atminimą ES valstybėse narėse, paskelbti Europos Totalitarinių režimų aukų atminimo dieną. Šie pasiekimai ir deklaracijos kol kas yra simbolinio, deklaratyvaus pobūdžio; diskusijos dėl istorijos ES lygmeniu vyksta atsargiai ir apdairiai. Tačiau net ir tokie sprendimai pykdo Rusiją, kuri savo ruožtu jai pasiekiamuose tarptautiniuose forumuose (ESBO, JT GA) stengiasi juos diskredituoti, akcentuodama, pavyzdžiui, tariamą Baltijos valstybių „nacizmo šlovinimą“. Rusijai SSRS (taigi ir pačių rusų) pergalė prieš nacizmą Antrajame pasauliniame kare yra sakralus, reikšmingas jų dabartinės tapatybės elementas, ir bet koks jo griovimas, ypač lyginant su nacizmu, visiškai nepriimtinas, tai reiškia – visada susilauksiantis griežtos reakcijos ir pasmerkimo.

Kiek Rusijos Lietuvoje?

Knygos įvade minėta, kad viena iš svarbiausių „konstantų“ Lietuvos užsienio politikos apibrėžimuose yra duotybės, kad Lietuva – tai valstybė šalia Rusijos, pripažinimas. Per dešimtmetį niekaip neužmirštama ir (tiesiogiai ar ne) kalbama, jog, nepaisant bandymų konstruktyviai bendrauti, vis tiek nuolatos teks prisiminti, kad Rusija negalima pasitikėti, kad ji buvo ir greičiausiai liks pagrindinė grėsmė Lietuvos saugumui. Būtent dėl to kyla paskutinis klausimas: kiek Rusijos ir kokia ji Lietuvos vidaus politikoje?

Vienas iš būdų atskleisti Rusijos grėsmingumą ir jos virtualų buvimą Lietuvoje – analizuoti visuomenės nuomonių apklausas. Periodiškų tyrimų, kuriais būtų sekamas visuomenės nuomonių pokytis užsienio politikos klausimais, atliekama nebuvo, tad viešojoje erdvėje pateikiami duomenys yra fragmentiški, sunkiai palyginami tarpusavyje ir vargiai leidžia daryti statistiškai pagrįstas išvadas. Tačiau visuomenės nuomonių apklausos visgi atskleidžia tam tikras tendencijas. Viešojoje erdvėje pasirodę tyrimai apibendrinami 1 lentelėje:

1 lentelė. Lietuvos visuomenės nuomonės apklauros apie Rusiją arba santykius su ja 2004–2014 m.

Data	Įmonė / Užsakovas	Apklauso rezultatai
2004	„Spinter“	Rusijos politika nėra draugiška Lietuvos atžvilgiu: 53 proc. Pritaria LR Vyriausybės santykius su Rusija politikai: 57 proc. ⁶⁰
2006	„Vilmorus“ / TSPMI	Rusija yra grėsmė: 60 proc. ⁶¹
2009	„Pew Research Center“	Rusijos įtaka yra: • teigiama: 22 proc. • neigiama: 39 proc. (Plg.: ES įtaka yra teigiama: 62 proc.) 61 proc. respondentų buvo susirūpinę Lietuvos priklausomybe nuo Rusijos energetinių išteklių. 18 proc. mano, kad Rusija gali tapti patikima sąjungininke ⁶² .
2011	„Pew Research Center“	Žiūri į Rusiją: • palankiai: 53 proc. • nepalankiai: 42 proc. (Plg. į JAV palankiai žiūri 73 proc., į ES – 78 proc.) ⁶³
2011	„Vilmorus“	Pastebėjo pozityvių pokyčių dvišaliuose santykiuose: 41 proc. Svarbiausias santykių klausimas: • energetinis saugumas: 53 proc. • pagarbos ir lygybės tarp abiejų šalių klausimas: 46 proc.⁶⁴

60 „Daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų mano, kad Rusijos politika nėra draugiška Lietuvos atžvilgiu“, Delfi.lt (Delfi, „Spinter tyrimai“), 2004-11-09 (<http://verslas.delfi.lt/archive/article.php?id=5445986#ixzz23RMrW1L6>; žiūrėta 2014-12-01).

61 Ainė Ramonaitė, Nerijus Maliukevičius, Mindaugas Degutis, *Tarp Rytų ir Vakarų: Lietuvos visuomenės geokultūrinės nuostatos*, Vilnius: Versus Aureus, 2007.

62 „End of Communism Cheered But Now With More Reservations“, Pew Research Global Attitude Project, Washington, D. C.: Pew Research Center, 2009-11-02 (<http://pewresearch.org/pubs/1396/european-opinion-two-decades-after-berlin-wall-fall-communism>; žiūrėta 2013-09-01).

63 „Confidence in Democracy and Capitalism Wanes in Former Soviet Union“, Pew Research Global Attitude Project, Washington, D. C.: Pew Research Center, 2011-12-05 (<http://www.pewglobal.org/2011/12/05/confidence-in-democracy-and-capitalism-wanes-in-former-soviet-union/>; žiūrėta 2013-08-01).

64 „Apklausa: gyventojai mato šiltėjančius santykius su Rusija“, Alfa.lt (ELTA), 2011-02-22 (http://www.alfa.lt/straipsnis/10605162/Apklausa.gyventojai.mato.siltejancius.santykius.su.Rusija=2011-02-22_12-38/#ixzz23RRHmq6P; žiūrėta 2014-10-11).

1 lentelė (tęsinys). Lietuvos visuomenės nuomonės apklausos apie Rusiją arba santykius su ja 2004–2014 m.

Data	Įmonė / Užsakovas	Apklausos rezultatai
2011	„Spinter“ / „Delfi“	Geriau turėti pigios elektros ir dujų, net jei tai reikštų priklausomybę nuo Rusijos: 63 proc. Nepriklausomybė nuo Rusijos yra svarbesnė: 25 proc. ⁶⁵
2012 m. sausis	„Spinter“ / „Delfi“	Svarbu, kad būtų pigi elektra ir dujos, net jei liktume energetiškai priklausomi nuo Rusijos: 62,9 proc. Svarbu bet kokia kaina išsivaduoti iš šalies energetinės priklausomybės nuo Rusijos: 25,3 proc. Kas svarbiau: • šalies nepriklausomybė: 20,1 proc. • šalies ekonominė gerovė: 70,4 proc. Lietuva turėtų dažniau patylėti ir nekenkti dvišaliams prekybiniams santykiams: 42 proc. Lietuva privalo ginti demokratines vertybes ir kritikuoti žmogaus teisių pažeidimus: 27,5 proc. ⁶⁶
2012 m. sausis	„Prime consulting“ / „Veidas“	Svarbiausia Lietuvai yra gerinti santykius su Rusija: 37 proc. Lietuvai svarbiausia orientuotis į itin glaudų bendradarbiavimą su Skandinavijos šalimis: 17,8 proc. Lietuva pirmiausia turi siekti didesnės Baltijos šalių vienybės: 16,6 proc. ⁶⁷
2012 m. gegužė	„Spinter“ / „Delfi“	Vladimirui Putinui tapus Rusijos prezidentu santykiai nepasikeis: 48 proc. ⁶⁸
2014 m. kovas	„Prime consulting“ / „Veidas“	Rusija vėl gali mėginti okupuoti Lietuvą arba jos dalį: 87 proc. (apklausti didžiųjų Lietuvos miestų gyventojai) ⁶⁹

65 Šarūnas Černiauskas, „Apklausa: 70 proc. gyventojų mieliau rinktųsi ekonominę gerovę, o ne Lietuvos nepriklausomybę“, Delfi.lt, 2012-01-09 (<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/apklausa-70-proc-gyventoju-mieliau-rinktusi-ekonomine-gerove-o-ne-lietuvos-nepriklausomybe.d?id=53904275>; žiūrėta 2014-11-01).

66 *Ibid.*

67 „Apklausa: Lietuva užsienio politikoje pirmiausia turi gerinti santykius su Rusija“, Delfi.lt (BNS), 2012-01-23 (<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/apklausa-lietuva-uzsienio-politikoje-pirmiausia-turi-gerinti-santykius-su-rusija.d?id=54536169>; žiūrėta 2014-10-01).

68 „Apklausa: Lietuvos gyventojai nesitiki permainų santykiuose su Rusija“, Alfa.lt (BNS), 2012-06-20 (http://www.alfa.lt/straipsnis/14840158/Apklausa.Lietuvos.gyventojai.nesitiki.permainu.santykiuose.su.Rusija=2012-06-20_09-36/#ixzz23TVHQLk; žiūrėta 2014-09-18).

69 „87 proc. Lietuvių tiki, kad Rusija gali vėl pulti Lietuvą“, Veidas.lt, 2014-03-24 (<http://www.veidas.lt/87-proc-lietuviu-tiki-kad-rusija-gali-vel-pulti-lietuva>; žiūrėta 2014-12-13).

1 lentelė (tęsinys). Lietuvos visuomenės nuomonės apklausa apie Rusiją arba santykius su ja 2004–2014 m.

Data	Įmonė / Užsakovas	Apklauso rezultatai
2014 m. kovas	„Spinter“ / „Delfi“	Libiausiai santykiams kenkia: • Rusijos ekonominis šantažas: 46,3 proc. • neapgalvoti Lietuvos politikų pareiškimai: 43,7 proc. • agresyvi Rusijos retorika Lietuvos atžvilgiu: 38,3 proc. • istorinės nuoskaudos: 32 proc. • Rusijos veiksmai prieš kitas šalis: 28,4 proc. (buvo galimi keli atsakymai) Santykius pagerintų: • adekvačios dujų kainos: 39,4 proc. • nuosaikesnis Lietuvos politikų tonas: 36,9 proc. • kitas politikas Rusijos prezidento poste: 25 proc. • kitas politikas Lietuvos prezidento poste: 15 proc. • santykių pagerinti neįmanoma: 18,3 proc. (buvo galimi keli atsakymai) Ar Lietuva turėtų palaikyti šiltesnius santykius su Rusija: • taip, nes ji yra per maža: 32,7 proc. • taip, nes ji gaus pigesnių dujų: 12,2 proc. • ne (dėl įvykių Ukrainoje): 37,8 proc.⁷⁰
2014 m. rugsėjis	„Spinter“ / „Delfi“	Jeigu Rusija nuspręstų imtis karinės agresijos prieš Lietuvą, ši be NATO pagalbos atsilaukytų: • 1–2 dienas: 44,6 proc. • savaitę: 16 proc.⁷¹

Žiūrint į turimus duomenis, galima matyti keletą dalykų. Pirma, nemažai daliai respondentų per visą dešimtmetį išliko aiški, kad dvišaliai santykiai nėra geri ir kad Rusija kelia pavojų Lietuvai; antra, mažai kam nežinoma apie priklausomybę nuo energetinių išteklių; trečia – ir čia jau nėra aiškios nuostatos, – skiriasi atsakymai dėl galimybių ir reikalingumo nuolaidžiauti. Iki pat 2014 m. tradicinę konkurenciją tarp saugumo ir gerovės laimėdavo gerovė – t. y. labiau sutikta su mintimi, jog verta nusileisti dėl, pavyzdžiui, pigesnių dujų. Žinoma, būtina atkreipti dėmesį,

70 Šarūnas Černiauskas, „Ar V. Putino karo žygis įbaugino lietuvius“, Delfi.lt, 2014-03-27 (<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ar-v-putino-karo-zygis-ibauginolietuvius.d?id=64374480>; žiūrėta 2014-03-29).

71 Eglė Samoškaitė, „Prieš Rusiją atsilaukytume tiek, kiek reikia?“, Delfi.lt, 2014-09-15 (<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pries-rusija-atsilaukytume-tiek-kiek-reikia.d?id=65763324>; žiūrėta 2014-10-01).

kad ekonominių klausimų aktualumas susijęs su 2008–2010 m. išgyventa ekonomine krize. Ketvirta, net ir būdami kritiški ir skeptiški Rusijos atžvilgiu, nemažai apklaustųjų kritikuoja ir Lietuvos politik(i)ų elgesį arba Lietuvos retoriką apskritai. Net ir 2014 m. kovą, ką tik įvykus Krymo okupacijai, nemaža dalis manė, jog santykiai pagerėtų pakeitus toną. Tad matyti, kad, pasak visuomenės nuomonių apklausų, problema yra pažįstama, ir patys klausimai apie Rusijos grėsmingumą, šantažą, užpuolimą nekelia ir nekėlė didesnės nuostabos, – tačiau lygiai taip pat galima teigti, kad, esant mažesnei įtampai, egzistuočių reikšminga gyventojų dalis, kuriai radikalus Rusijos sugrėsminimas nebūtų priimtinas ir kuri sutiktų su santykių gerinimu. Lygiai taip pat egzistuoja griežtai ir kategoriškai nusiteikusiųjų dalis, kuriems bet koks „atšilimas“ reikštų dar didesnę pavojų nei visa priešiška dešimtmečio situacija.

Ši skirtis kartojasi ir politiniame jėgų išsidėstyme. Vienam poliui atstovauja Tėvynės sąjunga, kuri, ypač būdama opozicijoje, nuolat pabrėžia Rusijos pavojingumą, reikalaujama iš jos susitvarkyti su savo praeitimi – pripažinti savo klaidas – bei kritikuodama jos politinę sistemą⁷². Kita pozicija – tai Lietuvos socialdemokratų partijos, taip pat Darbo partijos pozicija, kartais vadinama pragmatiškąja arba nuosaikia. Jos atstovai pirmiau kalba apie verslo ir šalies ekonominius interesus, pastebėdami konfrontacinės politikos nevaisingumą⁷³. Žinoma, nuomonių skirtumų yra ir daugiau: vieni, pavyzdžiui, gali teigti, kad Rusija yra pavojinga, tačiau nesutikti su pasitelkiamą retorika, o kiti gali skatinti gerinti santykius su Rusija vien dėl to, kad Lietuva maža ir jai neverta „šokinėti“. Tačiau reikia atkreipti dėmesį: kad ir kokia nuostata santykių su Rusija atžvilgiu būtų pasirinkta, nė vienai iš jų taip ir nepavyko kaip nors prasmingai pakeisti dvišalių santykių logikos. Konfrontacinė politika neišvengiamai tapdavo nuosaikesnė, jei jos atstovai virsdavo Vyriausybės dalimi, – lygiai kaip pragmatiškoji stovykla negalėjo sau leisti per daug nuolaidžiauti, būdama valdžioje.

72 „Tėvynės Sąjunga: Rusijos sulaikymo strategija. Rusijos įtakos Lietuvoje mažinimo planas“, Bernardinai.lt, 2007-05-11 (<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-05-11-tevynes-sajunga-rusijos-sulaikymo-strategija/27669>; žiūrėta; žiūrėta 2014-02-10); Tėvynės sąjunga, *Minkštoji Rusijos sulaikymo strategija*, 2014.

73 Lietuvos socialdemokratų partijos 2012 metų rinkimų į Lietuvos Respublikos Seimą programa.

Trečiasis „Rusijos Lietuvoje“ aspektas – tai Rusijos kaip retorinės figūros dalyvavimas viešosiose diskusijose. Štai 2011 m. liepą Austrijoje buvęs KGB specialiojo dalinio „Alfa“ vadas Michailas Golovatovas, dalyvavęs Sausio 13-osios bylos įvykiuose Vilniuje, sulaukytas ir po mažiau nei paros paleistas. Diskusijos dėl šio įvykio itin ryškiai atskleidė, kad Lietuvos viešojoje erdvėje Rusijos vertinimas išliko nepakitęs: ji vis dar tebėra grėsmingasis Kitas, tiesa, veikiantis vis subtilesniais būdais ir kiršiantis ES valstybes, ardantis jų bendradarbiavimą⁷⁴. Diana Jurgelevičiūtė, šioje monografijoje analizuodama oficialius Lietuvos saugumo politikos dokumentus, irgi parodo: nors išliko stabilus siekis įtraukti Rusiją į abipusiškai naudingą bendradarbiavimą su Vakarais, vis dažniau pastebima ir identifikuojama, kad vis daugiau Rusijos veiksmų kelia susirūpinimą oficialiu lygmeniu – tiek jos inicijuojami integraciniai projektai, tiek karinių pajėgumų stiprinimas, tiek energetinių priemonių naudojimas politiniais tikslais santykiuose su kaimyninėmis šalimis⁷⁵. Turbūt dauguma pastarojo dešimtmečio politinių skandalų Lietuvoje neišvengė tiesioginio ar nuotolinio Rusijos dalyvavimo. Užtenka paminėti kad ir šiuos: Rolando Pakso atstatydinimo istorija; Viktoro Uspakicho skandalai ir teismai; Valstybės saugumo departamento veiklos tyrimai; diskusijos dėl skalūninių dujų; naujos atominės elektrinės statybos; net mokytojų protestai – visuose juose buvo minima Rusija, jos interesai ar jos dalyvavimas.

Šios analizės kontekste nėra itin svarbu įrodyti ar paneigti Rusijos veikėjų įsitraukimo realumą. Galima tiesiog prisiminti Vitkaus žodžius, išsakytus dar 2006 m.:

Savikritiškai debatai apie tai, kokią taktiką Lietuvai geriau pasirinkti dvišaliuose santykiuose su Rusija, vertintini ne kaip esmingai santykių kokybę lemiantys kintamieji, bet labiau kaip vidinės politinės kovos poreikių diktuojamas politinis šou.⁷⁶

⁷⁴ Justinas Lingevičius, *op. cit.*

⁷⁵ Plačiau žr. šios knygos straipsnį: Diana Jurgelevičiūtė, „Saugumo sampratos kaita: nesaugumas didėjant saugumui“ (p. 388–408).

⁷⁶ Gediminas Vitkus, *Diplomatinė aporija: tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva*, p. 172.

Tad vėlei galime matyti, kad Rusija yra ne tik pagrindinis Lietuvos Kitas užsienio politikoje: nuo jos neatsiejamas visas Lietuvos politinis procesas ir diskursas.

Išvados

2014-ieji – tai metai, kai santykiai su Rusija pasidarė visiškai aiškūs: Rusijos agresyvumas tapo akivaizdus ir atviras, netgi kurį laiką neprognozuojamas. Tad pointegracinis dešimtmetis baigiasi itin skeptiška, Rusijos atžvilgiu priešiška pozicija – ir kartu visišku netikrumu, kiek ilgai truks Rusijos ir Vakarų priešprieša, Rusijos įsitraukimas į Ukrainos reikalus, kada ir kurioje vietoje kuri nors pusė bus linkusi nusileisti. Todėl ir Lietuvos santykiai su Rusija 2014 m. pabaigoje yra prasti; nevyksta jokie bendravimo politiniu lygmeniu. Šiuo metu mažai kas galėtų rimtai vertinti kalbas, jog santykius įmanoma gerinti ar netgi kad gerinti verta. Vertinant ne tik paskutinius, bet visus dešimt santykių metų matyti, kad taip būta ne visada. Nepaisant nuo Lietuvos valstybingumo idėjos neatsiejamų Rusijos grėsmės, būta periodų, kai jei ne tikėtasi susitarti, tai bent jau bandyta. Kita vertus, itin dažnai jokių susitarimų nesiekta – tiesiog stengtasi atkreipti kitų dėmesį į Lietuvos užsienio politikos ryžtingumą, principingumą ir atsargumą Rusijos atžvilgiu, kuris nebūtinai susilaukdavo ES ar NATO palaikymo.

Lygiai taip pat nepanašu, kad susitarti ar intensyviau bendrauti būtų norėjusi Rusija – išskyrus keletą infrastruktūrinių projektų Kaliningrado srityje, ji pati demonstravo arba abejingumą, arba susierzinimą, arba nepasitenkinimą Lietuvos veiksmais. O be Rusijos pastangų ir noro kažką keisti dvišaliuose santykiuose neįmanomas joks pokytis. Be to, santykius veikė ir vadovų kaita Rusijoje bei Rusijos–ES ir Rusijos–JAV santykių dinamika – kurią savo ruožtu veikia ir globalūs politiniai procesai.

Lietuvos ir Rusijos santykių dešimtmetį nusako nuostata, jog Rusijos didumas ir pavojingumas laikomi struktūriniu Lietuvos aplinka ir dėl jų santykiai yra nelygiaverčiai. Nepaisant Lietuvos silpnumo, mažumo, asimetriją siekiama neutralizuoti (dalį klausimų internacionalizuojant – visų

pirma perkeliant juos į ES lygmenį). Įtampas ir toliau pabrėžė besiskiriančios istorijos versijos ir asimetrinė situacija ekonomikoje, itin išryškėjusi energetikos sektoriuje, taip pat – besiskiriančios sampratos, ką reiškia regioninis saugumas ir koks turėtų būti Rusijos vaidmuo ir tikslai jame. Nesutarimai dėl istorijos neatsiejami nuo viso nepriklausomybės laikotarpio, per debatus dėl jos pirmiausia įtvirtinamas pamatinis Lietuvos ir Rusijos skirtingumas, o štai energetinio saugumo dimensija visą dešimtmetį itin stiprėjo ir tapo sritimi, kurioje irgi įrodomas, viena vertus, stabilus Rusijos tapatumas (kaip tokios valstybės, kuri naudosis bet kuo savo politinei galiai didinti), kita vertus – Lietuvos galimybė keisti savo struktūrines sąlygas (t. y. regioninę ir tarptautinę aplinką).

Tad abipusis nepasitikėjimas neleidžia užkabinti jautrių temų, neleidžia tikėti skelbiamais motyvais ir sukuria situaciją, kai apie dvišalius santykius tampa įmanoma kalbėti tik minint tas pačias problemas ir analizuojant, kaip tos problemos toliau plėtojamos, palaikomos kasdiniame užsienio ir saugumo politikos kontekste. Taip šių dešimties metų analizė parodė, kad Rusijai visada tiko santykių *status quo*, o jei Lietuva ir norėtų ką keisti, tai ji gali bent kiek sėkmingiau daryti tik veikdama kartu su kitomis valstybėmis arba formuodama ES ir NATO politikos pasirinkimus. Bet kokie pokyčiai įmanomi tik juos inicijavus Rusijai ir atsižvelgus į tai, kad Rusija užima reikšmingojo priešiškojo Kito vaidmenį Lietuvos valstybės naratyvuose. Toks santykių pobūdis sukuria neįmanomybę suformuoti pasitikėjimo Rusija diskursą. Jis reiškia, kad dvišaliai santykiai kaip buvo, taip vis dar yra apibrėžiami per tas pačias problemines sritis – kad jie ir toliau lieka „šalto stabilumo“ būsenoje.